

University of Groningen

Mean or green?

Groot, Judith Irene Maria de

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Groot, J. I. M. D. (2008). *Mean or green? value orientations, morality and prosocial behaviour*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. [s.n.].

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Samenvatting [Summary in Dutch]

Werken als vrijwilliger voor een organisatie, bloed doneren of geld geven aan daklozen zijn enkele voorbeelden van prosociaal gedrag. Prosociaal gedrag betreft alle handelingen die gericht zijn op het welzijn of welbevinden van een ander. Milieurelevant gedrag kan gezien worden als een onderdeel van prosociaal gedrag. Mensen handelen milieuvriendelijk om het welzijn of welbevinden van anderen of het milieu te vergroten, terwijl degene die het gedrag vertoont vaak geen directe individuele voordelen ervoor terugkrijgt. Vaak ondervindt men op korte termijn zelfs nadelen als men zich milieuvriendelijk gedragen. Bijvoorbeeld reizen met het openbaar vervoer in plaats van met de auto kan op de lange termijn ‘de maatschappij’ helpen door het verlagen van CO₂-uitstoot en afname van files. Maar het heeft vaak directe individuele nadelen in de zin van verlies van comfort en vrijheid. Dit proefschrift gaat vooral over milieurelevant gedrag. Dit is gedefinieerd als “alle menselijke handelingen die de beschikbaarheid van materialen of energiebronnen of de structuur en dynamiek van het ecosysteem of de biosfeer veranderen.”

Mensen beseffen in toenemende mate dat hun gedrag bijdraagt aan milieuproblemen zoals het broeikaseffect, uitsterving van diersoorten en verwoestijning, daarom is het belangrijk om te kijken naar onderliggende factoren die milieurelevant gedrag kunnen beïnvloeden. Belangrijke determinanten van dit gedrag zijn waarden. Waarden, zoals vrijheid, gelijkheid of respect, verwijzen naar abstracte doelen die mensen belangrijk vinden in hun leven. Waarden zijn geordend naar belang. Wanneer in een situatie meerdere waarden saillant zijn, zal gedrag gestuurd worden door de waarde met de hoogste prioriteit. Waarden kunnen dus het gedrag van mensen sturen. Echter, welke waarden van invloed zijn bij milieurelevant gedrag en hoe ze gerelateerd zijn aan milieurelevant gedrag was vooralsnog onduidelijk. Daarom heeft dit proefschrift twee doelen. Ten eerste is onderzocht welke waarden relevant zijn bij milieurelevant gedrag. Ten tweede wil dit proefschrift inzicht geven in de manier waarop deze waarden gerelateerd zijn aan dit gedrag. Inzicht in de rol van waarden kan belangrijk zijn voor interventies gericht op het veranderen en verbeteren van de milieukwaliteit.

Welke typen waarden spelen een rol bij milieurelevant gedrag?

In de meeste onderzoeken komen twee typen waarden naar voren die belangrijk lijken voor het voorspellen van milieurelevant gedrag, namelijk egoïstische en altruïstische waarden. Mensen die egoïstische typen waarden belangrijk vinden, streven naar maximale uitkomsten voor zichzelf. Mensen met sterk altruïstische waarden streven naar een zo hoog mogelijke opbrengst voor anderen. Neem bijvoorbeeld autorijden. Aan de ene kant wil iemand autorijden, omdat het comfortabel is en veel vrijheid geeft (een reden om het wel te doen als iemand sterke egoïstische waarden heeft). Het draagt echter ook bij aan bijvoorbeeld files of stank- en geluidsoverlast, iets waar iedereen last van heeft (een reden om niet in een auto te rijden als iemand sterke altruïstische waarden heeft).

Aangezien milieurelevant gedrag gezien wordt als een bijzondere vorm van pro sociaal gedrag, wordt uit de richting van de milieuethiek en onderzoek naar milieurelevant gedrag voorgesteld om een specifiek type altruïstische waarden te onderscheiden: biosferische waarden. Mensen met sterk biosferische waarden gedragen zich milieuvriendelijk omdat dit het beste uitpakt voor natuur en milieu. In het bovengenoemde voorbeeld zullen mensen met sterk biosferische waarden dus minder autorijden omdat ze de natuur op zichzelf belangrijk vinden. Zo kunnen mensen hetzelfde milieuvriendelijke gedrag vertonen, maar vanuit compleet andere overwegingen. Men kan bijvoorbeeld besluiten om minder auto te rijden om te besparen op kosten (egoïstisch), omdat het beter is voor de leefomgeving van andere mensen (altruïstisch) of om het milieu te ontlasten (biosferisch).

Zijn altruïstische en biosferische waarden van elkaar te onderscheiden?

Ondanks de theoretische plausibiliteit van egoïstische, altruïstische en biosferische typen waarden, heeft empirisch onderzoek zelden biosferische waarden van de meer algemene altruïstische waarden kunnen onderscheiden. In hoofdstuk 2 en 3 van dit proefschrift is onderzocht of het mogelijk en zinvol is om deze driedeling te maken.

Samenvatting

In hoofdstuk 2 zijn drie studies beschreven waarin is onderzocht of egoïstische, altruïstische en biosferische waarden empirisch van elkaar te onderscheiden zijn met een nieuw ontwikkeld waardeninstrument. Er werd ook gekeken hoe deze waarden gerelateerd zijn aan algemene en specifieke determinanten voor milieurelevant gedrag. Uit de resultaten bleek dat de drie typen waarden empirisch te onderscheiden zijn. Alle drie de typen hadden een hoge interne betrouwbaarheid en leverden een significante bijdrage aan het verklaren van algemene en specifieke determinanten van milieurelevant gedrag. Ook bleek dat altruïstische en biosferische waarden een unieke bijdrage leverden aan het voorspellen van milieurelevant gedrag wanneer deze waarden in conflict stonden met elkaar, zoals de keuze om aan humanitaire- of milieuorganisaties te doneren.

Het doel van hoofdstuk 3 was om de resultaten uit hoofdstuk 2 verder te valideren. In Italië, Nederland, Oostenrijk, Tsjechië en Zweden was een vragenlijstonderzoek gedaan om te kijken of de driedeling in typen waarden universeel toepasbaar is als het nieuw ontwikkelde waardeninstrument wordt gebruikt. Ook is in deze studie opnieuw onderzocht of de waarden gerelateerd zijn aan specifieke determinanten van milieurelevant gedrag (in dit geval: autogebruik). Wederom bleek dat het waardeninstrument in alle landen goed in staat was een onderscheid te maken tussen egoïstische, altruïstische en biosferische waarden. Over het algemeen bezaten de drie typen waarden een voldoende interne betrouwbaarheid en leverden ze een unieke bijdrage aan het voorspellen van specifieke determinanten van autogebruik.

De resultaten uit hoofdstuk 2 en 3 vonden daarom ondersteuning voor de indeling in egoïstische, altruïstische en biosferische waarden. Ze toonden aan dat deze drie waarden betrouwbaar en valide te meten zijn met het nieuw ontwikkelde waardeninstrument. Ook lieten de resultaten zien dat de drie typen waarden goede voorspellers waren voor determinanten van milieurelevant gedrag.

Hoe zijn egoïstische, altruïstische en biosferische waarden gerelateerd aan milieurelevant gedrag?

In dit proefschrift is ook onderzocht hoe waarden gerelateerd zijn aan milieurelevant gedrag (hoofdstuk 5). Hiervoor is gekeken naar hoe waarden in

Samenvatting

te passen zijn in het Norm-Activatie-Model (NAM). Het NAM is oorspronkelijk ontwikkeld om pro sociaal gedrag te verklaren, maar is ook veelvuldig toegepast op milieurelevant gedrag. De centrale gedachte is dat mensen zich pas pro sociaal (of milieuvriendelijk) gedragen als ze daar een morele verplichting toe voelen, vertaald in een persoonlijke norm. Mensen voelen in sterkere mate een morele verplichting om pro sociaal te handelen wanneer ze onderkennen dat bepaald gedrag tot (milieu)problemen leidt (probleembesef). En, wanneer ze onderkennen dat ze zelf bijdragen aan deze problemen (verantwoordelijkheidsgevoel).

Er bestaan twee interpretaties van het NAM, namelijk de NAM als een moderator- of als een mediatorsmodel. Onderzoekers die het moderatorsmodel aanhangen verwachten dat de persoonlijke norm alleen maar leidt tot pro sociaal gedrag als of het probleembesef of het verantwoordelijkheidsgevoel hoog is. Onderzoekers die pleiten voor een mediatorsmodel, stellen dat een hoog probleembesef leidt tot een groter verantwoordelijkheidsgevoel. Vervolgens leidt de toename in verantwoordelijkheidsgevoel tot een sterkere persoonlijke norm. Dit resulteert in een sterkere neiging om te handelen vanuit een morele verplichting. Daarom is in hoofdstuk 4 eerst onderzocht hoe de gedragsdeterminanten probleembesef, verantwoordelijkheidsgevoel en persoonlijke norm gerelateerd zijn aan pro sociaal en milieurelevant gedrag. De resultaten van vijf studies toonden aan dat de meeste ondersteuning werd gevonden voor het NAM als mediatorsmodel. Het lijkt dus dat er sprake is van een causale keten waarin probleembesef, via verantwoordelijkheidsgevoel, leidt tot een persoonlijke norm en ten slotte tot pro sociale handelingen.

Het NAM is een model om pro sociaal gedrag te verklaren en niet specifiek milieurelevant gedrag, daarom is in hoofdstuk 4 ook onderzocht of de relaties tussen de determinanten uit het NAM verschillen voor pro sociaal gedrag in een sociale- of in een milieucontext. Een belangrijke conclusie is dat het niet uitmaakt of onderzoekers naar pro sociaal gedrag kijken in een sociale context, zoals het doneren van bloed of het voeren van actie tegen een methadonpost, of naar gedrag in een milieucontext, zoals het accepteren van beleid ter vermindering van auto gebruik of actie voeren tegen het terugdringen van fijn stof. Al deze vormen van gedrag blijken tot een zekere hoogte vanuit een persoonlijk norm voort te komen en zijn dus te kwalificeren als 'moreel gedrag'.

Hoofdstuk 4 gaf een duidelijker beeld over hoe NAM-variabelen gerelateerd zijn aan pro sociaal en milieurelevant gedrag. In hoofdstuk 5 is vervolgens onderzocht hoe egoïstische, altruïstische en biosferische typen waarden in het NAM passen. Waarden worden gezien als algemene en overkoepelende gedragsdeterminanten, daarom veronderstel ik dat waarden voor aan de causale keten van de NAM moeten worden geplaatst. Hoofdstuk 5 rapporteert resultaten van twee vragenlijststudies. Hieruit bleek dat de waardentypen inderdaad aan het begin van de keten staan. Dit betekent dat waarden vooral een sterke indirecte invloed hebben op persoonlijke norm en milieurelevant gedrag via probleembesef en verantwoordelijkheidsgevoel. Deze determinanten samen droegen significant bij aan het verklaren van de verschillende vormen van milieurelevant gedrag, zoals het accepteren van beleid om autogebruik te verminderen en het kopen van ecologische producten.

Een belangrijke bevinding uit hoofdstuk 5 is dat waarden niet alleen indirect, maar ook direct gerelateerd waren aan persoonlijke norm en milieurelevant gedrag. Dat gold vooral voor egoïstische en biosferische waarden. Mensen waarbij egoïstische waarden op de voorgrond staan ervaren een zwakkere morele verplichting om zich milieuvriendelijk te gedragen en gedragen zich ook minder milieuvriendelijk. Mensen met sterk biosferische waarden ervaren een sterkere morele verplichting om zich milieuvriendelijk te gedragen, wat weer leidt tot meer milieuvriendelijk gedrag. Dit resultaat is in overeenstemming met resultaten uit andere onderzoeken: omdat milieuvriendelijk gedrag in veel gevallen enige moeite kost en op de korte termijn vaak geen directe, individuele voordelen oplevert hangen egoïstische waarden meestal negatief samen met milieuvriendelijk gedrag. Altruïstische en biosferische waarden laten een positieve samenhang met milieuvriendelijk gedrag zien: het is vaak voordelig voor de maatschappij in zijn geheel als men rekening houdt met andere mensen en het milieu.

Hoe is het waardeninstrument toe te passen in beleidsgericht onderzoek?

Autogebruik veroorzaakt veel milieuproblemen. De overheid zoekt daarom naar oplossingen om het autogebruik te verminderen, zoals het invoeren van tolwegen of extra milieubelasting op benzine. Beleidsmakers zijn echter vaak

Samenvatting

terughoudend om dit soort beleid door te voeren. Ze zijn onder andere bang dat mensen zulk beleid niet accepteren omdat het de kwaliteit van hun huidige leven kan bedreigen. Hoofdstuk 6 onderzocht de verwachte effecten die een “negatieve” beleidsmaatregel heeft op de kwaliteit van leven. Ook werd gekeken naar relaties tussen egoïstische, altruïstische en biosferische waarden en de waargenomen effecten op kwaliteit van leven.

In een vragenlijstonderzoek werden mensen uit verschillende Europese landen gevraagd hoe ze dachten dat hun kwaliteit van leven zou worden beïnvloed als de kosten voor het gebruik van de auto met 100 procent zou toenemen. Uit het onderzoek bleek dat mensen verwachtten dat het verdubbelen van de kosten van autogebruik negatieve gevolgen zou hebben voor verschillende belangrijke aspecten van het alledaagse leven, zoals comfort, inkomen, vrijheid, variatie in het leven, vrije tijd en werk. Opvallend is dat ze verwachtten dat deze negatieve gevolgen voldoende gecompenseerd zouden worden door de positieve gevolgen die deze maatregel met zich mee brengt, zoals een beter milieu, meer biodiversiteit en een verbetering van de veiligheid. Uit de resultaten bleek dan ook dat mensen dachten dat een verdubbeling van de autokosten nauwelijks een achteruitgang in de totale kwaliteit van hun leven zou betekenen.

Verder bleek dat oordelen over effecten op kwaliteit van leven en de acceptatie van het beleid afhankelijk waren van de waarden die iemand aanhangt. Het bleek dat mensen met een sterk egoïstische waardenoriëntatie de invloed van de beleidsmaatregel op hun kwaliteit van leven veel negatiever beoordeelden dan mensen met een zwakke egoïstische oriëntatie. Ook vonden zij de beleidsmaatregel minder acceptabel. Dit resultaat werd verwacht, omdat het verdubbelen van autokosten vooral negatieve gevolgen heeft voor iemand zelf, zoals een beperking in vrijheid en comfort. Mensen met sterk altruïstische waarden en vooral mensen met sterk biosferische waarden dachten dat de beleidsmaatregel juist een positiever effect zou hebben op hun kwaliteit van leven, en dat de maatregel een positievere invloed zou hebben op belangrijke aspecten uit hun leven, zoals de milieukwaliteit en veiligheid. Zij vonden de beleidsmaatregel dan ook veel acceptabeler dan mensen die altruïstische en biosferische waarden minder belangrijk vinden.

Het is niet makkelijk om “groen” te zijn

De resultaten van dit proefschrift dragen bij aan de huidige discussie over de vraag of prosociaal gedrag, en met name milieurelevant gedrag, alleen egoïstisch van aard is of dat het ook een moreel aspect kent. Over het algemeen ondersteunen de resultaten het tweede: de “onzelfzuchtige” altruïstische en biosferische waarden bleken een sterke en significante bijdrage te leveren aan het verklaren van milieurelevant gedrag. Moraliteit speelt dus een belangrijke rol in het verklaren van milieurelevant gedrag. Echter, mensen lijken niet altijd te handelen vanuit hun altruïstische of biosferische waarden. Het lijkt erop dat wanneer mensen een conflict ervaren tussen egoïstische, altruïstische en biosferische waarden, normatieve overwegingen een minder prominente rol spelen in het verklaren van prosociaal gedrag, zoals ik hieronder zal uitleggen.

De resultaten van dit proefschrift tonen aan dat alle drie waarden een motief bieden voor mensen om milieuvriendelijk te handelen. Het bleek echter dat in de meeste gevallen milieuvriendelijk gedrag positief samenhangt met altruïstische en biosferische waarden en negatief met egoïstische waarden. De negatieve relatie van egoïstische waarden met milieuvriendelijk gedrag lijkt problematisch. Uit onderzoek blijkt namelijk dat mensen a priori geneigd zijn om vanuit hun egoïstische waarden te handelen. Altruïstische en biosferische waarden zijn meer afhankelijk van externe ondersteuning, zoals een expliciete afkeuring van instituties of andere mensen als men niet in overeenstemming met deze waarden handelt. Met andere woorden, altruïstische en biosferische waarden hebben de meeste ondersteuning nodig om milieuvriendelijk gedrag te promoten.

In hoofdstuk 7 zijn twee manieren geopperd om milieuvriendelijk gedrag te bevorderen via waarden. De eerste manier is door de altruïstische en biosferische “milieuvriendelijke” uitkomsten en de “milieuvriendelijke” egoïstische uitkomsten meer in overeenstemming te brengen met elkaar, zodat mensen in mindere mate, of zelfs geen, conflict ervaren tussen egoïstische en altruïstische en/of biosferische waarden. Met behulp van interventies kan men uitkomsten van milieuvriendelijk gedrag die belangrijk zijn voor mensen die egoïstisch zijn georiënteerd minder in strijd of zelfs in overeenstemming brengen met het normatieve, milieuvriendelijke gedrag. Dit wil zeggen dat

Samenvatting

iemand het milieuvriendelijke gedrag aantrekkelijker kan maken door beloning, en/of het milieuonvriendelijke gedrag minder aantrekkelijk kan maken met straffen. Bijvoorbeeld, het verminderen van autogebruik is goed voor de maatschappij omdat er minder schadelijke stoffen vrijkomen (altruïstisch) en een afname in CO₂-uitstoot bewerkstelligt (biosferisch). Dit betekent dat handelen op basis van altruïstische en biosferische overwegingen relevant is. Maar dit kan conflicteren met egoïstische waarden, want “minder autorijden beperkt mijn vrijheid” en “het kost mij extra reistijd”. In hoofdstuk 5 zien we dat naast biosferische waarden, deze egoïstische waarden een rol spelen bij het verminderen van autogebruik. Daarom is het belangrijk om deze egoïstische waarden in overeenstemming te brengen met de normatieve (altruïstische en biosferische) overwegingen, bijvoorbeeld door te benadrukken dat iemand met autorijden extra tijd kwijt is in files. De uitkomst van het milieuvriendelijke gedrag (tijdswinst), wat typisch belangrijk is voor iemand met sterk egoïstische waarden, wordt negatief in plaats van positief beoordeeld, zodat de egoïstische waarden minder in strijd zijn met altruïstische of biosferische waarden. Een ander voorbeeld is het benadrukken dat men veel geld bespaart door korte afstanden te fietsen. In dit voorbeeld is “kostenbesparing” een uitkomst die belangrijk is voor mensen met sterk egoïstische waarden, maar wordt nu volledig in overeenstemming met de milieuvriendelijke optie (fietsen in plaats van autorijden) en dus met altruïstische en biosferische waarden.

Het toepassen van bovenstaande aanpak heeft een belangrijk nadeel. Het blijkt namelijk uit onderzoek dat milieuvriendelijk gedrag op basis van egoïstische overwegingen leidt tot instabiel prosociaal gedrag. Zodra de persoonlijke kosten om milieuvriendelijk te handelen de baten overschrijden, gaan mensen weer over op het “milieu-onvriendelijke” alternatief. Om tot stabiel milieuvriendelijk gedrag te komen is het daarom ook van belang om de normatieve waarden te versterken om zodoende de relatieve kracht van de egoïstische waarden te verkleinen. Dit kan bijvoorbeeld door het aanbieden van informatie over waarom het belangrijk is om milieuvriendelijk te handelen (dus benadrukken van belang altruïstische en biosferische waarden). Een andere mogelijkheid is een moralisatieproces. Dit proces houdt in dat waarden duidelijk gekoppeld worden aan emoties die “de moraal” ondersteunen. De automatische weerzin die mensen voelen bij de gedachte dat een volwassene

Samenvatting

seks heeft met een 8-jarige kan ook opgewekt worden wanneer mensen niet in overeenstemming met hun altruïstische of biosferische waarden handelen in een milieucontext. Of in een minder extreem geval: iemand die niet overeenkomstig met altruïstische of biosferische waarden handelt erop aanspreken dat het “slecht” is. Dergelijke acties vergroten de kans dat de milieuvriendelijke norm wordt geïnternaliseerd en dus milieurelevant gedrag zal gaan sturen. Vervolgonderzoek kan zich richten op het potentiële effect van dit soort interventies (beloning en straffen, informatie en moralisatie) om zodoende meer mensen van “poen” naar “groen” te krijgen.